

ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

УДК 821.162.1-94.09«1852/1853»

Бурдзялёва Ірына Алесееўна

кандыдат філалагічных навук, дацэнт,
дацэнт кафедры беларускай філалогіі
і замежнай літаратуры
Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
замежных моў
г. Мінск, Беларусь

Iryna Burdzialova

PhD in Philology, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Belarusian Philology and Foreign Literature
Belarusian State University
of Foreign Languages
Minsk, Belarus
Irlita@yandex.ru

ІМАГАЛАГІЧНЫЯ АСПЕКТЫ «УСПАМІНАЎ АБ ПАДАРОЖЖЫ Ў СІБІР
І ПОБЫТУ Ў БЯРОЗАВЕ» Е. ФЯЛІНСКАЙIMAGOLOGICAL ASPECTS OF *MEMOIRS OF A JOURNEY TO SIBERIA
AND LIFE IN BERYOZOV* BY E. FELINSKAYA

У артыкуле даследуюцца асаблівасці стварэння Е. Фялінскай імагалагічнага вобраза Сібіры і яе насельнікаў, адлюстравання духоўна-культурных і прыродна-геаграфічных рэалій “чужой” для пісьменніцы прасторы, з якой яна ўступае ў дыялагічныя адносіны, супастаўляе, параўноўвае з родным і прывычным, абагульняе ўбачанае, у працэсе чаго выяўляе свае каштоўнасці прывытэты і маральныя імператывы. Адзначаюцца індывідуальна-аўтарскія стратэгіі аднаўлення іншакультурнага асяродку, перапляценне аб’ектыўна-апісальнага і суб’ектыўна-эмацыянальнага аспектаў апаведу.

К л ю ч а в ы я с л о в ы: *імагалогія; мемуарны тэкст; іншакультурная прастора; сваё / чужое; дыялагічныя адносіны.*

The article examines the peculiarities of E. Felinskaya’s creation of an imagological image of Siberia and its inhabitants, the representation of the spiritual-cultural and natural-geographical realities of a “foreign” space for the writer, with which she enters into dialogical relations. She compares and contrasts it with her native and familiar world, generalizes her observations, and in this process reveals her own value priorities and moral imperatives. The study highlights the author’s individual strategies in recreating a foreign cultural environment, as well as the interplay between the objective-descriptive and subjective-emotional aspects of the narrative.

Key words: *imagology; memoir text; foreign cultural space; own / alien; dialogical relations.*

У гісторыю беларускай літаратуры Ева Фялінская ўвайшла найперш як бліскучая мемуарыстка і аўтарка шэрагу бытавых раманаў, якія, аднак, у мастацкім плане стаяць ніжэй за яе эгадакументальную прозу. Мемуарная спадчына пісьменніцы ўключае трохтомныя «Успаміны аб падарожжы ў Сібір і побыту ў Бярозаве і Саратаве» пра перыяд яе жыцця ў ссылцы і пяцітомныя «Успаміны з майго жыцця». Мемуарна-аўтабіяграфічная проза Е. Фялінскай уяўляе сабой мемуарны метажанр, у якім спалучаюцца розныя мадыфікацыі (успаміны з часоў дзяцінства і маладосці, мемуарны партрэт,

дзённік, травелог, аўтарскія геаграфічныя або этнаграфічныя замалёўкі і г. д.). Менавіта мемуарныя творы атрымалі высокую ацэнку крытыкаў і чытачоў. Так, «Успаміны аб падарожжы ў Сібір...» спачатку ўрыўкамі друкаваліся ў часопісе «Athenaeum» (Т. 6, 1845; Т. 3, 1846) і былі ацэнены крытыкай як яго «najcelniejsza ozdoba». Затым у гэтым жа часопісе яны былі надрукаваны цалкам (Т. 4–6, 1849–1850), а потым выйшлі і асобнай кнігай. Пспех успамінаў спрычыніўся да іх перавыдання ў дапоўненым выглядзе ў друкарні Ю. Завадскага ў Вільні (Т. 1–3, 1852–1853). Адзначым, што «Успаміны аб падарожжы ў Сібір...» у перакладзе на англійскую мову К. Лях-Шырмам тройчы перавыдаваліся ў Лондане, таксама, як сцвярджаюць даследчыкі, быў зроблены пераклад на французскую і дацкую мовы. Думаецца, што такая ўвага да твора не толькі айчыннага, але і замежнага чытача выклікана дакладнымі і адначасова мастацкімі апісаннямі малавядомай іншакультурнай прасторы Сібіры і глыбіннай Расіі, прапушчанымі праз індывідуальнае ўспрыняцце аўтаркі.

Зацікаўленасць «Успамінамі аб падарожжы ў Сібір...» падмацавана яшчэ і самой асобай Е. Фялінскай, якая выклікала ў сучаснікаў нязменную павагу сілай духу, жыццёвай трываласцю, загартаваным характарам і высокай грамадзянскай свядомасцю. Яна была арыштавана і саслана ў горад Бярозаў Табольскай губерні за сувязь з Шыманам Канарскім і актыўную дзейнасць у патрыятычным антыўрадавым руху (мела падпольную клічку Скала). На поўначы Сібіры яна пражыла з 1839 па 1841 гады, а потым праз хадайніцтва дзяцей месца ссылкі ёй змянілі на Саратаў (1841–1844 гг.). Е. Фялінская, разам з паплечнікамі Ю. Жанжэўскай і П. Вільчпольскай, трапіла ў шэраг першых жанчын, сасланых за сваю падпольную дзейнасць у Сібір, бо да гэтага жанчыны ехалі ў далёкі край добраахвотна, выключна следам за сваімі блізкімі.

Асабліваю цікавасць экзатычнасцю матэрыялу, адлюстраваннем цалкам адрознага ад айчынных узораў «чужога» асяродку мае першы том «Успамінаў...», які ўтрымлівае матэрыялы, датычныя перыяду сібірскага жыцця аўтаркі. Даследаванне спецыфікі адлюстравання ў сібірскіх мемуарах іншай духоўна-культурнай і прыродна-геаграфічнай прасторы, вобразаў «чужых» народаў і праяўленняў іх традыцыйнага менталітэту з'яўляецца мэтай артыкула.

Перадусім варта падкрэсліць заўсёдную ўвагу гуманітарыстыкі да імагалогіі, абумоўленую ўзаемазваротным працэсам пазнання Іншага як сябе і сябе праз успрыманне Іншага. Як навуковая дысцыпліна імагалогія склалася ў ХХ стагоддзі, але праблемы Іншага прыцягвалі філосафаў са старажытных часоў і на сёння з'яўляюцца актуальнай сферай міждысцыплінарных даследаванняў. Як справядліва адзначыла Ж. Шаладонава, «іншасць як складнік камунікатыўных працэсаў выступае фундаментальнай асновай, гарантам быццёвага існавання і рэалізацыі суб'екта, а знаходзячы адлюстраванне ў мастацкіх творах, дапаўняе арсенал выяўленчых сродкаў і спосабаў фарміравання і раскрыцця самасці» [1, с. 171].

Натуральна, што з боку Е. Фялінскай падарожжа і жыццё на поўначы Сібіры было вымушаным, але менавіта ў ссылцы нарадзілася Фялінская-пісьменніца. Закінутая на край зямлі, у маленькае паселішча, якое яна параўноўвае з турмой без муроў, паратунак ад тугі і самоты Фялінская знаходзіць у вывучэнні і спасціжэнні новай для яе рэальнасці. Яна свядома бярэ на сябе функцыю апісальніцы новай для яе іншакультурнай прасторы і ўвасабляе свае ўражанні ў дзённікавай форме: *Жадаючы найбольш поўна і дакладна акрэсліць фізіяномію краю, а найперш характар і звычаі жыхароў краіны, мала нам вядомай, думаю, найлепш гэтага будзе дасягнуць у форме дзённіка, зрабіўшы чытача супольнікам уражанняў, якія сама атрымлівала, ведучы яго за сабой падчас самотных прагулак, па розных урачыстасцях, або па чумах асцякоў* [2, s. 68]. У кароткай прэамбуле да запісаў аўтарка паабяцала, што недахоп цікавых фактаў і яркіх вобразаў будзе старацца кампенсаваць вернасцю і дакладнасцю апісанняў, не дазваляючы сабе перабольшванняў ці вымыслу.

«Успаміны...» ўяўляюць сабой складаны шматузроўневы твор, у якім кантамінуюцца розныя мемуарныя жанры і спалучаюцца спецыфічныя індывідуальна-аўтарскія стратэгіі. Вартасць твора Е. Фялінскай не толькі ў трапнасці і дакладнасці адлюстравання новага для яе асяроддзя, але і ў суб'ектыўным кампаненце твора: у высокай ступені шчырасці самараскрыцця аўтаркі, якая па-новаму ўсведамляе сябе ў рэаліях іншага жыцця, аўтапсіхалагізме, заглыбленасці ва ўласны духоўна-эмацыянальны свет і праблемы асабістай экзістэнцыі. Зрэшты, гэтыя сферы адлюстравання ўзаемаабумоўленыя. Як пісаў М. Бярдзьеў, «асоба ёсць катэгорыя аксіялагічная, ацэначная». Е. Фялінская ўступае ў дыялог з гэтай «не сваёй» прасторай, ярка выяўляючы свае каштоўнасныя арыенціры і духоўныя прыярытэты, раскрываючы новыя грані сваёй асобы.

Факты рэальнага жыцця, пры ўсім імкненні аўтаркі да дакладнасці і праўдзівасці, тым не менш адлюстроўваюцца па законах літаратурнай творчасці і набываюць, апрача ўсяго, эстэтычную вартасць. Гэта аўтарскае адлюстраванне ўбачанага, фіксацыя ўласных уражанняў, асабістых рэфлексій ад кантактаў з іншародным асяроддзем, што абумоўлівае мастацкасць твора.

Дзённікавай форме адлюстравання сібірскага жыцця ва «Успамінах...» папярэднічае своеасаблівы травелог, пра што гавораць і назвы першых дзвюх частак: «Падарожжа з Кіева да Табоўска» і «Падарожжа з Табоўска да Бярозава». Аўтарка паспявае схопіць характэрныя рысы транзітных локусаў прасторы, якія пад жандарскім наглядам хутка праміналі ссыльныя: паштовыя станцыі, корчмы, гарады Тула, Ніжні Ноўгарад, Казань, Пермь... Сваю ацэнку і ўражанні Фялінская падае пасродкам шэрагу эпітэтаў з аксіялагічнай характарыстыкай: *шэры, нудны, сыры, або пекны, багаты, агромністы*. Першая ярка апісаная сустрэча з іншай культурай адбылася ў Казані. Як пазначыла аўтарка, *край той мае абсалютна азіяцкую фізіяномію* [2, s. 17]. На вуліцы каля дома ўрадніка, дзе ссыльныя спыніліся ў чаканні неабходных дакументаў, месцічы-татары атачылі іх павозку і з

цікавасцю разглядалі *абліччы прыбыльцаў з далёкага краю*. І не толькі разглядалі. Жанчыны-татаркі, зацікаўленыя цалкам іншым выглядам, мацалі рукамі дзіўную для іх вопратку і рэчы. Фялінская і яе спадарожніцы з ахвотай дазвалялі гэта рабіць, бо і самі былі заінтрыгаваныя выглядам татарак і з не меншым інтарэсам углядаліся ў кожны элемент іх экзатычнага ўбрання. Не толькі ў татарак прыбылыя выклікалі ўвагу. Гаспадыня дому, дзе яны спыніліся на дзень, руская, папрасіла іх прыйсці ў гасцёўню і паказацца гасцям, якія сабраліся на святкаванне Пасхі, бо ўсе захацелі *паглядзець на полк*.

Уласна травелог Е. Фялінскай завяршыўся яе прыбыццём у прызначанае для ссылкі паселішча, з гэтым закончыўся калейдаскоп дарожных уражанняў і пачалося глыбокае пагружэнне пісьменніцы ў рэаліі жыцця паўночнай Сібіры. Улічваючы аўтарскія інтэнцыі, варта падкрэсліць, што азнаямленне з іншакультурным асяродкам – гэта апавяданне пра «чужых», але для «свайго» чытача і праз супастаўленне са «сваім». Што для Е. Фялінскай «сваё» і што з'яўляецца ўзорам для параўнання? Пазней, ужо ў ссылцы ў Саратаве, маючы за плячыма вопыт працяглага жыцця ў іншародным асяродку, Фялінская задаецца пытаннем, з якой зямлёй яна сябе найперш ідэнтыфікуе і некалькі разоў называе сваёй радзімай Літву-Беларусь. Прыгадвае сваё дзяцінства ў дзядзькавым маёнтку на Случчыне, маладосць, праведзеную на беразе Беразіны і гаворыць, што для любога чалавека час светлай маладосці ўспамінаецца як страчаны рай на зямлі, *вобраз якога застаўся ў думках, у сэрцы, у душы і будзе служыць шкалой для параўнання, з тым, што ёсць і што быць можа* [3, s. 97]. Даволі доўгі час ёй давялося пражыць на Валыні, куды яе звёз муж, Герард Фялінскі. Але, калі Фялінская атрымала памілаванне і магчымасць выбару месца далейшага жыцця, яна становіцца перад выбарам і разважае: *Літва мая радзіма, на Літве ўсе мае родныя, і хоць большую частку жыцця правяла на Валыні, Літва не перастала быць айчызнай маея душы* [3, s. 146]. І толькі дзеці, народжаныя ўжо валынянамі, настаялі на вяртанні маці на Валынь, у бацькавы спадчынны маёнтак Ваютын. Думаецца, што глыбокае пагружэнне ў іншакультурны асяродак, у «чужую» прастору, спрычынілася да самаідэнтыфікацыі аўтаркі, да жадання звярнуцца да ўспамінаў пра прастору «сваю», якое Фялінская, прыехаўшы з ссылкі, рэалізуе ў мемуарным пяцітомніку «Успаміны з майго жыцця».

Пры апісанні побыту ў Сібіры пісьменніца выкарыстоўвае прыём параўнальнай дэскрыпцыі, супастаўляючы роднае, прывычнае і новае, дзіўнае для яе. Яркая і вобразная яна перадае прыродна-геаграфічнае аблічча краю. Найперш, яе ўражвае маштаб прыроды: неверагодныя адлегласці, велізарныя абшары бязлюднай зямлі, бяскончая тайга, магутныя рэкі. Праяжджаючы праз сібірскія паселішчы і гарады да месца ссылкі, яна адзначае, што *цывілізацыя і культура не перамаглі тут прыроду, і гэта таму, што велічная прырода зацьміла бы любую культуру* [2, s. 44]. Уражанні ад сібірскіх абшараў пераплятаюцца з лірычнымі адступленнямі, думкамі і перажываннямі аўтаркі. Маштабы ўбачанага здзіўляюць, але і прыгнятаюць, падкрэсліваюць

адчуванне закінутасці, самоты і ўласнай маласці. З кожным махам вёсел *аддаляўся родны край і набліжаўся дзікі* [2, s. 50]. Яна з болей адчувае, як перарываюцца стасункі з радзімай, блізкімі людзьмі, з мінулым, і толькі памяць застаецца для яе крыніцай болю, але адначасова і сведчаннем таго, што *душа яшчэ жывая, пакуль яна сілкуецца памяццю* [2, s. 113].

Некалькі разоў Е. Фялінская паўтарае фразу: *Цэлы край тут мае іншую фізіяномію, адрозную ад нашых ваколіц* [2, s. 78], якая па-сутнасці з'яўляецца лейтматывам ўсяго тэксту. Пасля дагледжаных і густанаселеных ваколіц радзімы яе ўражвае бязлюднасць і поўная адсутнасць дарог. Письменніца адзначае, што дарога ёсць сведчаннем камунікацыі паміж чалавекам і чалавекам або чалавечымі супольнасцямі. Бярозаў атачае тайга без краю, таму ніхто нікуды не ездзіць, няма коней, падводаў, усе ходзяць пехатой, і толькі рака з'яўляецца адзінай магчымасцю для перамяшчэнняў.

Ева Фялінская стварае запамінальны вобраз сібірскай поўначы праз візуалізацыю ландшафту, праз фіксацыю метэаралагічных асаблівасцей. Тут усё неверагоднае і па памерах, і па праявах: спёка, холад, дождж, грывоты. Пад датай 30 жніўня 1839 г. яна піша, што мароз такі, што зямля замерзла, як у нас ў снежні. Таму натуральна, што край без слядоў сель-ніцтва, капуста не паспявае звіццца ў качаны, бульбы амаль няма. Радасць выклікае падораны ёй марожаны яблык – вялікая рэдкасць у паўночным краі. Ён быў пакроены на тонкія скрылёчкі і як экзатычны пачастунак паднесены гаспадарам дома са словамі, што *вось гэта ў нас расце*. Яе ахапіў адмысловы гонар ад іх захаплення тым яблыкам, як *быццам нейкім чынам сама спрычынілася да надання яму смаку або паху* [2, s. 262].

Фізічна і маральна цяжкая для яе імгненная змена пор года: *Учора была зіма і палілі ў печы, а сёння сапраўдны сквар* [2, s. 73]. Тут улетку заўсёды дзень і сонца неміласэрна б'е ў вочы, не даючы заснуць, гарачыня, раніцай няма расы, няма палёгкі. Яна апісвае, як за адзін веснавы дзень вырасла трава, завітнелі кветкі, зацвіла чаромха, якая яшчэ ўчора стаяла з голымі галінамі. *Ці ж можна сабе ўявіць такія перамены за нейкія восем гадзін... Цуд, чысты цуд*, – дзівіцца Фялінская. Але, смуткуе письменніца, *шкада мне нашай мілай вясны з яе халадамі, з вечаровай расой, з таямнічасцю ночы, асветленай месяцам, з пышным узыходам сонца, якое грае промнямі на кропельках ранішняй расы... О вясна майго краю, буду вечно сумаваць па табе*, – рэфлексуе аўтарка [2, s. 74]. Пачатак вясны тут азначае прылёт вароны, якую Фялінская назвала бярозаўскім жаўруком. Усе радуюцца, бо менавіта гэтыя птушкі першымі па вясне вяртаюцца ў Бярозаў.

Пералік і дакладныя апісанні навакольнага расліннага і жывёльнага свету спалучаюцца ў творы з пераказам прыватных назіранняў і ўласных ўражанняў Фялінскай. Ёй даводзілася ездзіць на аленях, удзельнічаць у рыбалцы і ў паляванні на птушак, але апошняе, як адзначае аўтарка, заўсёды няўдала. Тым не менш, такая індывідуалізацыя надае маляўнічасць апаведу і прыўносіць дадатковую інтрыгу, бо капрызлівая прырода і надвор'е пераўтваралі гэтыя вылазкі ў дастаткова небяспечныя прыгоды.

Бадай, яна была першай у айчыннай літаратуры, хто апісаў паўночнае ззянне. *Ніводнае пярэ не можа перадаць узнёслага відовішча, што разгарнулася перад вачыма*, – усхвалявана папярэджвае Фялінская [2, s. 303]. Захопленне назіранне за гэтым цудам прыроды вылілася ў рэлігійны экстаз з нагоды адчування неспасцігальнасці Божай моцы. Цікава, што мясцовыя тлумачаць гэты цуд рухамі крыг Паўночнага акіяну, якія адбіваюць святло месяца.

Камбінацыя розных літаратурных прыёмаў, устаноўка на мастацкасць тэксту прысутнічае і пры адлюстраванні соцыякультурнага жыцця Бярозава, насельніцтва якога складалася ў асноўным з казакаў, па словах пісьменніцы, некалі пераселеных з берагоў Чорнага мора. Варта адзначыць, што Фялінская была вельмі прыязна прынята мясцовымі жыхарамі, з'явіліся знаёмствы, пачаліся ўзаемныя візіты, частыя запрашэнні на сямейныя святы, урачыстасці, што дало пісьменніцы багаты матэрыял для назірання. Аўтэнтыка іншакультурнага асяроддзя перадаецца аўтаркай праз паглыбленне ў руціннае бытавое жыццё, характаралагічныя апісанні традыцый і звычаяў, пераказ выбітных здарэнняў, асвятлення цікавых постацяў – усяго, што дазваляе скласці ўяўленне пра ментальнае аблічча, духоўны склад і каштоўнасную сістэму грамадства.

З увагай Фялінская слухае і назірае, а потым падрабязна перадае разнастайныя вераванні і прымхі мясцовага людзю. Яе зацікавілі байкі пра мядзведзяў, якія калісьці былі людзьмі, захавалі частку чалавечых пачуццяў і нават маглі на час зноў рабіцца людзьмі. Яна параўноўвае падобныя аповеды з нашымі паданнямі пра пярэваратняў-ваўкалакаў.

Не аднойчы, распачынаючы аповед словамі *наводле тутэйшага звычайу...*, яна параўноўвае, супастаўляе і звяртае ўвагу «свайго» чытача на адрознае. Так, апісваючы святкаванне Вялікадня, яна падкрэслівае: *Няма ў тутэйшым святкаванні ніводнага звычайу, падобнага на нашых* [2, s. 218]. Няма на стала ні шынкі, ні бабкі, ні свянцонага яйка. Толькі шчы з мясам і паштэт з дзічыны замянілі пасны суп і пірог з рэпы пад рыбнай падлівай.

Уважлівыя назіранні і супастаўленні з жыццём на радзіме даюць аўтарцы падмурак да значных абагульненняў. Яна адзначае ў мясцовых жыхароў сваю філасофію быцця, якая абумовіла іх заможнасць і стабільнасць. *Здаецца, што яны лепш за нас разгадалі сакрэт свабоднага жыцця*, – піша Фялінская. Найперш яны імкнуцца да зручнасці і прастаты ў быце, натуральнасці і разумнай практычнасці ў стасунках сямейных і грамадскіх. *У адрозненне ад многіх нашых суайчыннікаў, піша Фялінская, яны не займаюцца марнатраўствам дзеля пыхі і фальшывых умоўнасцяў, дзеля ўтрымання дому на ўзроўні, які чалавек лічыць адпаведным свайму сацыяльнаму статусу і еўрапейскім узорам*. Бясспрэчна, што асновай іх заможнасці таксама з'яўляюцца прыродныя багацці: *За першымі жа патрэбамі, такімі як рыба або дзічына, дастаткова толькі руку працягнуць. Бог трымае для іх заўсёды адкрытую спіжарню: поўныя лясы зверу, поўныя рэкі рыбы* [2, s. 94].

У выніку жыццё мясцовага насельніцтва пазначана крайнім кансерватызмам. Усе захады асобных людзей прыўнесці еўрапейскія звычаі або нейкія гаспадарчыя навацыі натыкаюцца на варожасць і агрэсіўнае супрацьстаянне месцічаў. Пасля смерці аднаго з такіх рэдкіх “наватараў”, які так і не дамогся ніякіх зменаў, жонка заклала цэглай камін ў доме як нешта дзівацкае. У мясцовым соцыуме склаўся жорсткі падзел на саслоўі, які не выклікае ў ніжэйшых слаёў прэрэчання і жадання падняцца наверх па сацыяльным ліфце, бо нібыта так вызначана Богам. Знешне ён праяўляецца, напрыклад, у тым, хто з жанчын абавязаны носіць хусткі, а хто капялюшыкі. І ніжэйшае саслоўе само строга сочыць за тым, каб ніхто не парушаў гэтыя традыцыйныя межы. Калі нават самая заможная купчыха надзене ў царкву капялюш – то грамада можа гвалтам сарваць яго з галавы і затаптаць нагамі.

Матэрыяльны дабрабыт абумоўлены не толькі прыродным багаццем, але і гандлем футрам і рыбай з народамі поўначы – ханты і ненцамі, якіх Фялінская называе па тагачаснай традыцыі асцякамі і самаедамі. Насуперак свайму пахожанню мясцовыя казакі забылі ваяўнічы дух сваіх продкаў: яны не палююць і нават страляюць кепска. Затое цалкам пераўтварыліся ў купцоў і перакупшчыкаў. Ханты і ненцы яшчэ не разумеюць значэння грошай і таму іх лёгка падмануць. Скрупулёзная Фялінская фіксуе, колькі можа атрымаць аўтахтон-паляўнічы за скуру пясца ці іншага каштоўнага звера ад перакупшчыка-бязрозаўчаніна. Дыспрапорцыя ў рэальным кошце ўражвае. Грошы, атрыманыя за перакупку скур і футра, жыхары Бязрозава тут жа пускаюць у абарот, а не ўкладаюць у набыццё зямлі, як у Літве-Беларусі ці на Валыні. Мёрзлая зямля тут не мае той каштоўнасці і сакральнага сэнсу, як на радзіме пісьменніцы.

Бясспрэчнай заслугой Е. Фялінскай з’яўляецца зафіксаваная багатая інфармацыя пра жыццё карэнных народаў Поўначы – ханты, мансі і ненцаў. Яе невыпадкава называюць пачынальнай этнаграфічных даследаванняў малалікіх народаў Сібіры. Неаднаразова даводзілася пісьменніцы блізка кантактаваць з прадстаўнікамі гэтых народаў, заходзіць у іх чумы. Яна піша: *Ханты сваім знешнім выглядам настолькі адрозніваюцца ад звычайных людзей, што іх трэба абавязкова ўбачыць, каб атрымаць тое неверагоднае ўражанне, якое робіць іх выключная постаць* [2, s. 157]. Фялінская бярэ на сябе гэту місію і самым падрабязным чынам апісвае адзенне і знешні выгляд гэтых народаў, рысы характару, асаблівасці матэрыяльнага жыцця, традыцыі і вераванні, парадак падпарадкавання расійскай адміністрацыі. Яна інкарпаруе ў структуру твора цікавыя сюжэтныя гісторыі з жыцця асцякоў і самаедаў, асобнымі структурнымі часткамі падае дзве народныя казкі, пачутыя ад хантаў. *Я не буду пераказваць рускія казкі, з якімі нас ужо пазнаёмілі многія пісьменнікі, але казкі асцякоў маюць характар настолькі адрозны, што змясціць іх тут будзе вельмі дарэчы* [2, s. 198]. Паўночныя народы перахрышчаныя ў праваслаўе, але паводле іх разумення крыжык на грудзях і шайтан (так называюць дамашняга бога, які павінен быць у кожным чуме) не замінаюць адзін аднаму. Фялінская апісвае інстытут шаманства,

якое мае аўтарытэт нават у мясцовых хрысціян. Гэтыя матэрыялы маглі б нагадваць навуковыя этнаграфічныя замалёўкі або нарысы, каб не мастацкія трапныя дэталі, якія надаюць вобразнасць аповеду, каб яны не былі асветлены пачуццём самой аўтаркі, якая прыглядаецца, дзівіцца, параўноўвае, ацэньвае і аналізуе.

Асабісты вопыт стасункаў з асцякамі і самаедамі пераконвае пісьменніцу ў іх душэўнай чысціні і пэўнай шляхетнасці паводзін. Яна адзначае выпадкі, якія сведчаць пра іх праўдалюбства і шчыраць, няздольнасць схлусіць ці схітраваць дзеля асабістага інтарэсу. Назіранні нараджаюць шматлікія філасофскія рэфлексіі і разважанні, якімі яна шчыра дзеліцца з чытачом. Неяк позірк на шчаслівых бацьку і сына-асцякоў, якія ішлі дадому з поўным кошам рыбы, падштурхнуў Фялінскую да роздуму над тым, што такое насамрэч шчасце. Жыццё гэтых двух людзей напоўнена дзікімі забабонамі, пазбаўлена ўсялякіх выгод цывілізацыі, іх чум халодны і дымны, ежа грубая, вопратка бедная, але іх звязвае шчырасць адносін, прастата стасункаў, гэтых двух з нецярпеннем чакае дома сям'я. Ці шчаслівейшая яна за гэтых людзей, хаця мае пэўны камфорт, аплочаны грашыма, і што такое цывілізацыя і сапраўдныя каштоўнасці, якія робяць чалавека шчаслівым. *Ці не ёсць гэты асцяк больш блізкі да разгадкі вялікіх таямніц жыцця?* [2, s. 301].

Неўзабаве пасля выхаду ў свет мемуараў Е. Фялінскай будзе надрукавана кніга нарысаў І. Ганчарова «Фрэгат Палада», дзе аўтар апісвае сваё марское падарожжа і вяртанне ў Пецябург праз Усходнюю Сібір. Прызна распавядаючы пра жыццё якутаў, аўтар тым не менш з пахвалой адзначае, што «все меры и действия правительства клонятся к тому, чтобы с огромным русским семейством слить горсть иноплеменных детей, диких младенцев человечества, для которых пока правильный, систематический труд – мучительная, лишняя новизна, которые требуют осторожного и постепенного воспитания...» [4, с. 685]. Фялінская ж адзначае моманты шматлікіх злоўжыванняў з боку мясцовых чыноўнікаў рознага гатунку, якія карыстаюцца наіўнасцю і недасведчанасцю ў гандлёвых справах сібірскіх аўтахтонаў, прыводзіць выпадкі іх беспраўя і безабароннасці перад прадстаўнікамі ўлады. Шматлікія несправядлівасці выклікалі мяцеж пад кіраўніцтвам самаеда па імені Ваул, як называе яго Фялінская (сапр. імя Ваулі Піетомін). Яна стараецца аб'ектыўна перадаць у тэксце чараду падзей, звязаных з Ваулам, аддае належнае яго характару, падкрэсліваючы смеласць, адвагу, непадкупнасць. Вялікі фрагмент апавядае пра абставіны паланення Ваула, якое сталася магчымым праз падман і даверлівасць гэтага бунтара. Нават палонны Ваул выклікаў страх: з іроніяй пісьменніца піша, што ланцугі для яго выкавалі з дамешкам конскай падковы, што нібыта можа знішчыць чары шаманаў.

Такім чынам, ва «Успаміны аб падарожжы ў Сібір...» Е. Фялінская стварае яркі вобраз паўночнай Сібіры і яе насельнікаў. Перажытае і пабачанае падаецца пісьменніцай праз прызму асабістага ўспрымання, аб'ектыўна-апісальнае лучыцца ў тэксце з суб'ектыўна-аналітычным, эмацыянальна-асабістым. Пісьменніца не толькі адлюстроўвае адметнасць і спецы-

фіку іншакультурнай прасторы, фіксуе яе прыродна-геаграфічныя і бытавыя рэаліі, але і ўступае ў плённы дыялог з новым для сябе асяродкам. Яна параўноўвае, супастаўляе ўбачанае з прасторай роднага, прывычнага, робіць высновы і абагульненні. Сутыкненне з новым кантэкстам спрыяе больш глыбокаму самаспасціжэнню аўтаркі, крышталізацыі і выяўленню яе духоўных імператываў.

ЛІТАРАТУРА

1. *Шаладонава, Ж. С.* Тэрыторыя інакшасці ў літаратурна-мастацкім асваенні / Ж. С. Шаладонава // Беларуская літаратура і літаратуразнаўства : зб. навук. арт. : да 90-годдзя Інстытута літаратуразнаўства імя Янкі Купалы / НАН Беларусі ; уклад. Н. В. Якавенка; навук. рэд. І. В. Саверчанка. – Мінск : Беларуская навука, 2022. – С. 170–175.
2. *Felińska, E.* Wspomnienia z podróży do Syberji i pobytu w Berezowie / E. Felińska. – Wilno : drukiem J. Zawadzkiego, 1850. – 329 s.
3. *Felińska, E.* Wspomnienia z podróży do Syberji, pobytu w Berezowie i w Saratowie : w 3 t. / E. Felińska. – Wilno : Nakładem i drukiem J. Zawadzkiego, 1853. – Т. 3. – 304 s.
4. *Гончаров, И. А.* Полное собрание сочинений и писем : в 20 т. / И. А. Гончаров. – СПб. : Наука, 1997–2017. – Т. 2 : Фрегат «Паллада»: очерки путешествия в 2 т. – 1997. – 740 с.

Поступила в редакцию 16.09.2025